

в Росії, де вчені спираються на ідеї школи Л.С.Виготського, переважає якісно-кількісний підхід при оцінці інтелектуального розвитку дітей з порушеннями слуху, визнається роль словесного мовлення в розвитку їх інтелекту. У Німеччині навчання глухих дітей словесному мовленню в усіх його видах – усному і писемному – є основним напрямком педагогічних пошуків, оскільки завдяки цьому мислення стає більш точним і диференційованим. Необхідна інтеграція різних теоретичних підходів, які обумовлюють пріоритети в організації навчання осіб з порушеннями слуху у різних країнах.

Ключові слова: інтелект, словесне мовлення, глухі діти.

В статті проводиться сравнение взглядов отечественных и зарубежных психологов на диагностику интеллекта глухих людей, на проблему соотношения в развитии интеллекта и речи. Изучение особенностей интеллектуального развития детей с нарушениями слуха является необходимым, поскольку определяет подходы к организации их обучения. Для систем обучения, существующих в разных странах, характерны различные ориентиры. Так, в США для получения информации об уровне интеллектуального развития глухих детей широко используются тесты, преимущественно – не требующие участия словесной речи. Это связано с переоценкой роли жестовой речи в развитии интеллекта лиц с нарушениями слуха. Во Франции, где сильны традиции, основанные на теории Ж.Пиаже, в России, где ученые опираются на идеи школы Л.С.Виготского, преобладает качественно-количественный подход при оценке интеллектуального развития детей с нарушениями слуха, признается роль словесной речи в развитии их интеллекта. В Германии обучение глухих детей словесной речи во всех ее видах – устной и письменной – является основным направлением педагогических поисков, поскольку благодаря этому мышление становится более точным и дифференцированным. Необходима интеграция различных теоретических подходов, обуславливающих приоритеты в организации обучения лиц с нарушениями слуха в разных странах.

Ключевые слова: интеллект, словесная речь, глухие дети.

The article compares the views of Russian and foreign psychologists to diagnose intelligence of deaf people, on the problem of development of intellect and speech. Study of the characteristics of the intellectual development of children with hearing impairments is essential, because it determines the approaches to their learning. For education systems existing in different countries have different guidelines. So, in United States to obtain information about the level of intellectual development of deaf children are widely used tests that mainly do not require the participation of verbal speech. This is due to revaluation of the role of sign language in the development of intelligence of individuals with hearing impairments. In France, where a strong tradition based on the theory of J.Piaget, in Russia, where scientists rely on the ideas of the school of L.S.Vygotsky, prevails qualitative-quantitative approach in assessing of intellectual development of deaf children, recognizes the role of verbal speech. In Germany the education of deaf children verbal speech in all its forms – oral and written – is the main focus of search, because with this thinking becomes more precise and differentiated. It is necessary to integrate different theoretical approaches determining priorities in learning children with hearing impairments in different countries.

Key words: intelligence, verbal speech, deaf children.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2014 р.

Статтю прийнято до друку 12.11.2014 р.

УДК 37.013:376

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Буйняк М.Г.

На часі в Україні одним із пріоритетних напрямків державної політики у галузі освіти є запровадження та поширення інклюзивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітнього навчального закладу. І хоча інклюзія не є докорінно новим явищем для нашої країни, на шляху її ефективного запровадження існує багато труднощів та перешкод.

Йдеться не лише про недосконалість нормативно-правової бази чи недостатність матеріально-технічного забезпечення, а насамперед про психологічну неготовність учасників навчально-виховного процесу (педагогів, здорових учнів, батьків) допомогти дітям з особливостями психофізичного розвитку не відчувати себе «чужими» у класі, школі та у соціумі в цілому [1; с. 18]. Провідна роль у цих процесах належить педагогу, адже вчитель загальноосвітньої школи, а особливо це стосується вчителів початкових класів, є для учнів авторитетом, носієм суспільної думки, під впливом якого формуються установки, переконання та подальша поведінка дітей. У тому випадку, якщо у вчителя відсутні упереджене ставлення та негативні соціальні установки до дитини з вадами психофізичного розвитку, якщо він позитивно ставиться до перебування її серед здорових однолітків і створює умови для сприятливого соціально-психологічного клімату у колективі, то відповідно це позитивно впливає і на ставлення решти учнів до неї. Це ж саме стосується і роботи вчителя з батьками здорових дітей, які, як правило, не досить позитивно, а подекуди і вкрай негативно, ставляться до спільного навчання своїх дітей разом із дітьми з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку тощо [2; с. 406].

Як свідчить практика запровадження інклюзивної освіти, у багатьох педагогів загальноосвітніх шкіл

наявні негативні соціальні установки та упереджене ставлення до дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку, має також місце недостатня готовність до зміни власних поглядів і установок відповідно до умов та потреб інклюзивної освіти тощо. Крім цього, вагому роль відіграє професійна компетентність вчителя, адже в умовах інклюзивного навчання йому доводиться працювати не тільки з учнями, психофізичний розвиток яких не відхиляється від норми, а й з «особливими» дітьми, робота з якими вимагає нових професійних знань, умінь і навичок. Саме тому проблема психологічної готовності педагогів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання потребує системного дослідження її стану та розробки науково обґрунтованих шляхів вирішення [3; с. 177].

Розробкою та дослідженням теоретико-методичних і практичних основ інклюзивної освіти на часі займається багато вчених як в Україні (В.І.Бондар, В.В.Засенко, А.А.Колупаєва, С.П.Миронова, В.М.Синьов, В.В.Тарасун, О.П.Хохліна, А.Г.Шевцов, та ін.), так і за її межами (С.В.Альохіна, М.М.Малофєєв, І.І.Мамайчук, В.В.Назарина, Л.М.Шипіцина тощо). Проте проблема психологічної готовності педагогів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання дітей з вадами психофізичного розвитку на часі є недостатньо дослідженою.

З огляду на актуальність проблеми та недостатній рівень її вивчення ми здійснили експериментальне дослідження психологічної готовності вчителів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання, окремі аспекти якого висвітлено у цій статті.

Дослідження психологічної готовності педагогів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання ми здійснювали відповідно до розробленої нами програми психодіагностичного обстеження. Програма містить добір експериментальних методик, спрямованих на дослідження компонентів психологічної готовності до інклюзивного навчання. У своєму дослідженні ми керувалися розробленою нами моделлю структури психологічної готовності педагогів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання, яка містить чотири взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний.

Розглянемо результати, отримані нами у процесі дослідження. В експериментальному дослідженні, спрямованому на визначення психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання брали участь 215 вчителів загальноосвітніх шкіл з інклюзивною формою навчання з різних областей України (Вінницька, Дніпропетровська, Закарпатська, Львівська, Рівненська, Хмельницька тощо).

Для дослідження мотиваційного компоненту готовності нами було розроблено анкету для вчителів, яка містить 19 запитань (13 – програмованих, 6 – відкритих). Зміст запитань стосувався ставлення педагогів до інклюзивної освіти, до учнів з особливостями психофізичного розвитку, визначення факторів, які, на думку вчителів, сприяють або перешкоджають ефективному впровадженню інклюзивного навчання дітей з психофізичними вадами у загальноосвітньому навчальному закладі.

Результати анкетування оброблялися кількісно та якісно за такими критеріями:

1. Вік респондентів.
2. Стаж роботи у школі.
3. Розуміння сутності понять «інклюзія», «інклюзивне навчання», «інклюзивна освіта», «діти з вадами психофізичного розвитку».
4. Позитивне ставлення до дітей з психофізичними вадами, відсутність негативних соціальних установок щодо даної категорії дітей.
5. Ставлення до спільного навчання дітей з нормальним та порушеним психофізичним розвитком.
6. Оцінка переваг та недоліків інклюзивного навчання для дітей з порушеннями психофізичного розвитку та їх здорових ровесників.
7. Розуміння і потреба засвоєння системи інклюзивної освіти як форми навчання дітей з психофізичними вадами.
8. Наявність потреби в оволодінні знаннями з проблеми навчання і виховання дітей з психофізичними вадами.
9. Визначення і усвідомлення факторів, які на думку вчителів, є визначальними для ефективного впровадження інклюзивного навчання та факторів, які перешкоджають цьому процесу.
10. Готовність працювати в інклюзивному класі та прагнення досягати успіху у новій діяльності.

Здійснивши кількісний та якісний аналіз відповідей респондентів на запитання анкети, ми отримали такі результати:

- вірно тлумачать поняття «інклюзія» та «інклюзивне навчання» 35% досліджуваних; для 55% респондентів характерне неповне та подекуди і взагалі невірне розуміння вищевказаних понять, як то «інклюзія – це введення дітей з особливими потребами у звичайні школи», «інклюзивне навчання – це індивідуальне навчання дітей з вадами психофізичного розвитку», «інклюзивне навчання – навчання дітей, які мають певні вади», «інклюзивне навчання – це робота з дітьми, яким потрібен спеціальний догляд», «інклюзивне навчання – особливий підхід у навчання дітей з особливими потребами», «інклюзивне навчання – це навчання в одному класі здорових дітей та дітей з порушеннями психофізичного розвитку», тощо. Непоодинокими є випадки

(12%), коли респонденти плутають поняття «інтеграція» та «інклюзія». 10% досліджуваних не дали відповіді на поставлене запитання, що також може бути свідченням недостатньої обізнаності та диференціації педагогами понять «інклюзія», «інтеграція» та «інклюзивне навчання».

- поняття «діти з вадами психофізичного розвитку» розуміють правильно 26% опитаних; 37% - дали дещо неповне його визначення; 8% - припустились грубих помилок у тлумаченні, наприклад *«діти з вадами психофізичного розвитку – це діти, які неадекватні до навколишнього середовища»*, *«особливі діти»* тощо; 29% респондентів не дали відповіді на запитання.

- на запитання «Які почуття у Вас виникають до дітей з вадами психофізичного розвитку у професійній діяльності?» педагоги дали такі відповіді:

- 56% - жалість та співчуття;

- 32% - такі самі почуття, як і до здорових дітей;

- 10% - страх;

- 2% обрали свій варіант і називали, наприклад: *«особливі почуття»*, *«такі діти потребують більшої уваги та більших почуттів, бо вони особливі»*, *«хочеться їм допомогти»*.

- більшість опитаних (52%) підтримують ідею можливості навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітніх навчальних закладах, але у спеціальних класах; 19% респондентів переконані у тому, що діти з особливостями психофізичного розвитку повинні навчатися разом з усіма дітьми з загальноосвітньому навчальному закладі; 24% вчителів вважає, що діти з вадами психофізичного розвитку повинні навчатися у спеціальних закладах; 5% респондентів зазначають свій варіант відповіді, наприклад *«діти з психічними вадами повинні навчатися окремо, а з фізичними – разом з усіма»*, *«обов'язково має бути помічник педагога»*, *«повинні враховуватися індивідуальні особливості дитини»*.

Отримані результати свідчать про те, що попри наявність у більшості випадків позитивного ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку, у педагогів загальноосвітніх навчальних закладів виникає певний страх та занепокоєння у зв'язку з необхідністю роботи з ними. Пов'язано це із цілою низкою причин, серед яких педагоги зазначили:

- відсутність спеціальної освіти по роботі з дітьми з особливими потребами – 67% опитаних;

- 44% педагогів вказують на важке емоційне навантаження під час роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку;

- 71% респондентів зазначають на недостатність чи відсутність спеціальних програм та дидактичного матеріалу;

- 29% вчителів наголошують на власному небажанні працювати у незвичних умовах та недостатнє матеріальне заохочення.

На прохання визначити труднощі, які можуть виникнути (або виникають) в процесі адаптації дітей з особливостями психофізичного розвитку до умов інклюзивного навчання, педагоги вказали на такі, як:

- недостатність інформації у педагогів та адміністрації школи про особливості навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку – 62%;

- недостатність та невідповідність матеріально-технічного забезпечення та оснащення школи потребам дітей з особливостями психофізичного розвитку – 84 %;

- негативне сприйняття дітей з особливостями психофізичного розвитку іншими школярами (наявність негативних соціальних установок, агресія, відроза тощо) – 39 %;

- психологічна неготовність педагогів до навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, страх перед новими умовами роботи та незвичними труднощами у роботі з цими дітьми – 58%;

- негативне ставлення батьків здорових учнів до спільної діяльності їхніх дітей з дитиною з психофізичними вадами – 82%;

- неврахування адміністрацією та педагогами потреб і можливостей дитини – 14%.

На питання «Чи хотіли би Ви отримати додаткову інформацію про особливості навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку?» 93% досліджуваних дали стверджувальні відповіді; 7% респондентів запитання проігнорували.

На думку 64% опитаних педагогів, для цього потрібно відвідувати спеціально організовані тренінги та практичні семінари. 39% - вважає, що потрібно читати спеціальну літературу; 56% - що отримати цю інформацію можна, взявши участь у курсах підвищення кваліфікації. 9 % респондентів джерелом отримання інформації про дітей з вадами психофізичного розвитку вважають інтернет. 1,2% педагогів вказали на необхідність здобуття другої вищої освіти за фахом «Корекційна освіта».

На думку 61% респондентів запровадження інклюзивної освіти сприятиме зростанню професійної компетентності вчителя масової школи; 29% опитаних переконані у зворотному; 10% ніколи над цим не замислювалися.

На питання «Чи готові Ви до впровадження у Вашій школі інклюзивної освіти та до навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку?» заперечно відповіли – 84% респондентів, стверджувально - 12%; 4% - не визначились. Такі показники черговий раз підтверджують неготовність до інклюзії фахівців системи загальної освіти.

На прохання запропонувати власні пропозиції щодо організації навчання дітей з вадами психофізичного розвитку в загальноосвітньому навчальному закладі, педагоги висловили наступні побажання: *«відповідна навчально-методична підготовка вчителів», «достатнє фінансування з боку держави», «врахування індивідуальних особливостей кожного учня», «більше працювати психологу з такими дітьми», «допомога спеціалістів-дефектологів, які працюватимуть з такими дітьми»* тощо. Тобто, як ми бачимо, висловлені пропозиції повністю відображають труднощі, вказані у попередніх запитаннях. Слід зауважити, що 31% респондентів не висловили жодної пропозиції, що може свідчити про їхнє негативне або невизначене ставлення та особистісну неготовність до інклюзії.

Крім анкетування, з метою вивчення мотиваційного компоненту готовності, ми використовували опитувальник А.О.Реана, спрямований на дослідження мотивації досягнення успіху та уникнення невдачі. У рамках нашого дослідження наявність стійкої мотивації досягнення успіху перед початком нового виду діяльності (педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання) має вагоме значення, оскільки є підґрунтям для подальшої успішної реалізації поставленої мети.

Серед опитаних педагогів 39% мотивовані позитивно до здійснення педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти, для 19% характерна наявність мотивації уникнення невдачі, в основі якої лежить ідея уникнення та негативних очікувань від нової, незнайомої ситуації.

У 42% опитаних полюс мотивації не виражений, при цьому, у 24% респондентів спостерігається тенденція до мотивації досягнення успіху, тоді як у 18% ця тенденція є протилежною.

Загалом, можна зазначити, що у 61% респондентів несформована чітка позитивна мотивація до здійснення діяльності у нових умовах (в даному випадку, в умовах інклюзивного навчання). Це обумовлено, насамперед, станом тривоги, який виникає у людини у незвичних для неї умовах. Тут велику роль відіграє недостатність у вчителів знань про особливості розвитку, навчання і виховання учнів з особливими освітніми потребами. І цілком можна зрозуміти занепокоєння вчителя, у клас якого потрапляє дитина з порушеннями психофізичного розвитку. Адже це викликає цілу низку запитань стосовно організації навчально-виховного процесу, його дидактичного та технічного забезпечення, адекватного оцінювання потенційних можливостей учнів з психофізичними вадами, врахування їх індивідуальних особливостей, взаємодії класного колективу, батьків та «інклюзованої» дитини.

Отже, дослідження окремих аспектів психологічної готовності педагогів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання показало досить низький її рівень. Перш за все йдеться про наявність стереотипних, далеко не завжди позитивних установок відносно дітей з порушеннями психофізичного розвитку, які заважають адекватному сприйманню самої дитини та її можливостей; по-друге, має місце високий рівень занепокоєння та тривожності вчителів, який пов'язаний з недостатністю знань про різні категорії дітей з порушеннями у розвитку, вмінь та навичок роботи з ними. Крім цього, стан тривоги у деяких вчителів поглиблюється у зв'язку із необхідністю пристосування до нових умов професійної діяльності, що передбачає їх вихід з так званої «зони комфорту». Перелік проблем, що перешкоджають формуванню психологічної готовності педагогів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку можна продовжувати і надалі, адже вони в дійсності є наявними. Перспективним напрямком роботи ми вважаємо комплексний підхід до формування психологічної готовності вчителів до інклюзії, який передбачає формування усіх компонентів її структури.

Література

1. **Алехина С.В.** Готовность педагогов как основной фактор успешности инклюзивного процесса в образовании / С.В.Алехина, М.А.Алексеева, Е.Л.Агафонова // Психологическая наука и образование. – 2011. - № 1. – С. 12-26.
2. **Буйняк М.Г.,** Смотров О.А. Проблема психологической готовности педагогов к инклюзии как форме обучения детей с отклонениями в психическом развитии / М.Г.Буйняк, О.А.Смотров // Коррекционно-развивающее и специальное образование: инновации, перспективы, проблемы: материалы I международной заочной научно-практической конференции / под общ. ред. Н.Г.Калашниковой, Г.Ф.Кумариной, В.В.Гладкой, В.В.Зикратова [и др.]. – Барнаул: АЗБУКА, 2012. – С. 405 – 407.
3. **Миронова С.П.** Підготовка психологів до здійснення інклюзивної освіти / С.П.Миронова // Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців за соціономічним профілем: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Ред. колегія: О.А.Каденко, О.В.Кулешова та ін. – Хмельницький: ХНУ, 2011. – С.177 – 179.

References

1. **Alekhina S.V.** Gotovnost' pedagogov kak osnovnoi faktor uspeshnosti inkluzivnogo protsessa v obrazovanii / S.V.Alekhina, M.A.Alekseeva, E.L.Agafova // Psihologicheskaya nauka i obrazovanie. – 2011. - № 1. – С. 12-26.
2. **Buinyak M.G.,** Smotrova O.A. Problema psihologicheskoi gotovnosti pedagogov k inkluzii kak forme obucheniia detei s otkloneniyami v psihicheskom razviti

/ M.G.Buinyak, O.A.Smotrova // Korrektsionno-razvivaiuschee i spetsial'noe obrazovanie: innovatsii, perspektivy, problemy: materialy I mezhdunarodnoi zaочноi nauchno-prakticheskoi konferentsii / pod obsch. red. N.G.Kalashnikovoi, G.F.Kumarinai, V.V.Gladkoi, V.V.Zikratova [i dr.]. – Barnaul: AZBUKA, 2012. – S. 405 – 407. 3. **Myronova S.P.** Pidgotovka psyhologiv do zdiisnennia inklyuzyvnoi osvity / S.P.Myronova // Aktual'ni pytannya teorii ta praktyky psyhologo-pedagogichnoi pidgotovky fakhivtsiv za sotsionomichnym profilem: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii / Red. kolehiia: O.A.Kadenko, O.V.Kulieshova ta in. – Khmelnytskyi: KhNU, 2011. – S.177 – 179.

Буйняк М.Г. Деякі аспекти дослідження психологічної готовності вчителів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання

У статті розглядаються результати дослідження окремих аспектів психологічної готовності вчителів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку. Наголошено на актуальності та недостатній вивченості даної проблеми. Визначено основні напрямки дослідження психологічної готовності педагогів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання. Подано опис результатів анкетування вчителів загальноосвітніх шкіл, яке було спрямоване на вивчення їхнього ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку та перспектив поширення інклюзивного навчання. Визначено основні групи труднощів, які виникають у вчителів в процесі педагогічної діяльності в умовах інклюзії; перешкоди, що стоять на шляху до ефективної адаптації учнів з особливостями психофізичного розвитку до умов загальноосвітнього навчального закладу; наявність у вчителів прагнення отримати додаткову інформацію з проблем розвитку, навчання та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку. Висвітлено запропоновані педагогами пропозиції щодо організації та навчально-методичного забезпечення інклюзивного навчання. Описано особливості співвідношення мотивації досягнення успіху та уникнення невдачі у досліджуваних педагогів, що є одним із показників, які впливають на готовність до здійснення нової діяльності.

Ключові слова: інклюзивне навчання, психологічна готовність до інклюзивного навчання, діти з особливостями психофізичного розвитку, педагоги загальноосвітніх шкіл.

Буйняк М.Г. Некоторые аспекты исследования психологической готовности учителей общеобразовательных школ к инклюзивному обучению

В статье рассматриваются результаты исследования отдельных аспектов психологической готовности учителей общеобразовательных школ к инклюзивному обучению детей с особенностями психофизического развития. Обоснована актуальность и недостаточность изученности данной проблемы. Определены основные направления исследования психологической готовности педагогов общеобразовательных школ к инклюзивному обучению. Описаны результаты анкетирования учителей общеобразовательных школ, направленного на изучение их отношения к детям с особенностями психофизического развития и перспектив внедрения инклюзивного обучения в практику общеобразовательных учебных заведений. Перечислены основные группы трудностей, возникающих у учителей в процессе педагогической деятельности в условиях инклюзии; препятствия, стоящие на пути к эффективной адаптации учащихся с особенностями психофизического развития в условиях общеобразовательного учебного заведения; наличие у учителей стремления получить дополнительную информацию о проблемах развития, обучения и воспитания детей с нарушениями психофизического развития. Описаны предложенные педагогами предложения по организации и учебно-методическому обеспечению инклюзивного обучения. Описаны особенности соотношения мотивации достижения успеха и избегания неудачи у исследуемых педагогов, что является одним из показателей, влияющих на готовность к осуществлению новой деятельности.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, психологическая готовность к инклюзивному обучению, дети с особенностями психофизического развития, педагоги общеобразовательных школ.

Buinyak M.G. Some aspects of the study of psychological readiness of secondary school teachers in inclusive education

This article describes the results of a study of certain aspects of psychological readiness of secondary school teachers in inclusive education of children with special needs. Emphasized the urgency and lack of knowledge of the problem. The main areas of research of psychological readiness of teachers in secondary schools to inclusive education. The description of the results of questioning school teachers, which was designed to explore their attitudes towards children with special needs. In this articles describes the prospects of inclusive education in our country. The main group of the difficulties encountered in the process of teachers in terms of inclusion; obstacles towards effective adaptation of students with special needs in terms of an educational institution; presence of teachers desire for more information on the development, training and education of children with special needs. Deals with proposals for the organization and teaching of inclusive education, which were proposed by teachers in secondary schools. Describes the features value motivation to achieve success and avoid failure of the studied teachers, since this is one of the parameters that influence the willingness to implement new activities.

Keywords: inclusive education, psychological readiness to inclusive education, children with special needs, teachers in secondary schools.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2014 р.

Статтю прийнято до друку 25.10.2014 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Миронова С.П.